

Mayıl HƏSƏNOV
Tarix elmləri namizədi,
dosent

GÖRKƏMLİ KİTABXANAŞÜNAS-ALİM

Mədəniyyətimizin ən zəngin mənbələrindən birini təşkil edən kitabxana işi haqqında söhbət açmaq, söz demək həmişə bizdə qürur hissi yaradır, keçmiş irsimizin ən gözəl nümunələrini, abidələrini yada sahr, xatırladır. Bu sahədə BDU-nun kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri, görkəmli alim, əməkdar mədəniyyət işçisi, professor A.A.Xələfovun fəaliyyəti xüsusilə diqqəti cəlb edir. Belə ki, kitabxana işinin elə bir sahəsi yoxdur ki, onun haqqında öz dəyərli fikirlərini, mülahizələrini, elmi tövsiyələrini söyləməsin, dərin, hərtərəfli ümumiləşdirmələr aparmasın, fakültədə keçilən fənlərin yeniləşdirmə perspektivlərini zənginləşdirməsin, elmi potensialını, tədris keyfiyyətini təkmilləşdirməsin. Bu işgüzar şəxsiyyətin fəaliyyətini dəyərləndirmək, əsl qiymətini vermək hər bir kitabxanaşünasın, kitabxanaçının, mədəni irsimizi sevən, onu qoruyan hər bir ziyalının mühüm vəzifəsidir.

Burada mədəni irsimizin əsas tərkib hissəsini təşkil edən milyon nüsxələrlə kitabxana fondlarının yaranması, inkişafı, formalaşması, mühafizəsi, təşkili, istifadəsi, idarə edilməsi sahəsində professor A.Xələfovun apardığı tədqiqat işləri bir fondşünas kimi yüksək səviyyədə qiymətləndirilməlidir.

O, hələ qədim dövrlərdən başlayaraq son illərə qədər kitabxana fondunun geniş inkişaf xarakteristikasını vermiş, konkret nümunələr, faktlar əsasında təhlil etmiş, maraqlı elmi nəticələrə gəlmişdir. Belə bir tarixi dövrdə kitabxana fondlarının ponoramasını yaratmaq, inkişaf istiqamətlərini ümumiləşdirmək, dövrün ictimai, siyasi, mədəni hadisələri ilə əlaqəli işıqlandırmaq tədqiqatçıdan böyük zəhmət, əmək,

işgüzarlıq, müntəzəm yaradıcılıq işi və elmi axtarışlar tələb edir.

A.A.Xələfovun kitabxana fondları haqqında nəzəri və praktik fikirləri sadəcə fondların sadalanmasına əsaslanmır, xüsusən onların kitab verilişində, mütləq işində rolunu geniş surətdə xarakterizə edir, açıqlayır.

A.A.Xələfov fondun miqdarca artım səmərəliliyini onun istifadəmə optimallığı ilə müəyyənləşdirir və konkret faktlar əsasında təhlil edir.

A.Xələfov kitab sərvətinin cəmiyyətin mədəni həyatında tutduğu mövqeyi təhlil edir, yaranmış hər bir fondun zəruriliyini, əhəmiyyətini qeyd edir, bu sahədə çalışan kitabsevərlərin əsl zəhmətini qiymətləndirir. O, insanları kitab sərvətinin, mədəniyyətin yaradıcısı hesab etməklə yanaşı, fondların formalaşmasını cəmiyyətin inkişaf prosesinin mühüm tərkib hissəsi kimi qiymətləndirmişdir. Belə ki, kitabxana fondu yalnız cəmiyyətin mövcudluğu prosesində yaranır, inkişaf edir və insanlarda yüksək mənəvi keyfiyyətlər, əxlaqi davranışlar, elmə, biliyə, mədəniyyətə yiyələnmək vərdişləri yaradır. Məhz bu baxımdan görkəmli alim A.Xələfov tərəfindən respublikamızın kitabxanalarında toplanan milyon nüsxələrlə kitab sərvəti haqqında geniş təsəvvür yaratmaq, zəngin mədəni irsimizi oxucuların nəzərinə çatdırmaq ən mühüm nailiyyətlərdən biri hesab edilməlidir. Bu sahədə A.Xələfovun zəngin irsi, dəyərli mülahizələri, elmi ümumiləşdirmələri bir sıra qiymətli əsərlərində geniş əks olunmuşdur.

Maraqlı cəhət burasındadır ki, A.A.Xələfov öz tədqiqat işini hələ qədim dövrdə və orta əsrlərdə yaranan şəxsi kitabxanaların təhlili ilə başlamışdır. Bu dövrlərdə müəllif mövcud olan xeyli miqdarda şəxsi kitabxanaların fəaliyyətindən bəhs edərək fondun təşkilinə və idarə edilməsinə xüsusi diqqət yetirmiş, fondların yaradıcılarının (kitabdarların) fəaliyyətini yüksək qiymətləndirmişdir. Məlum olduğu kimi, o dövrdə şəxsi kitabxanalar ayrı-ayrı adamların

zəhməti hesabına yaradılmışdır. Belə məşhur kitabdarlardan biri də Rəşidəddin Fəzlullah olmuşdur. A.A.Xələfov bu barədə ətraflı bəhs etmişdir. O, "Azərbaycanda kitabxana işinin tarixindən" (1986) adlı əsərində göstərir ki, görkəmli tarixçi Rəşidəddin Fəzlullah (1248-1318) Rəbi-Rəşidədə şəhərində 60000 kitab və əlyazmaya malik olan böyük bir kitabxana yaratmışdır. Görkəmli kitabdar Rəşidəddin İrandan, Turandan, Misirdən, Qərbdən, Rumdan, Hindistandan və başqa ölkələrdən böyük miqdarda kitablar gətirmişdir. Kitabxanada min cilddən yuxarı olduqca nadir nüsxələr və qiymətli əlyazmalar toplanmışdır. Bu da onu göstərir ki, Rəşidəddin fondun yaranmasında, idarə edilməsində ən qiymətli əsərlərin əldə edilməsinə böyük səy göstərmişdir. Gözəl bir tədqiqatçı kimi A.A.Xələfov bu məsələləri dərinlən öyrənib, təhlil edib şəxsi kitabxanaların təşkili haqqında zəngin təsəvvür yaratmışdır.

Professor A.Xələfovun Marağa rəsədxanasının kitabxanası haqqında yazıları daha çox diqqəti cəlb edir. Bu kitabxana fondunun yaradılmasının təşkili və idarə edilməsi haqqında apardığı tədqiqat işləri xeyli maraqlıdır. Tədqiqatçı alim bu kitabxana fondunun yaradılmasını, təşkilini və idarə edilməsini konkret faktlarla izah edir və bu sahədə Nəsirəddin Tusinin rolunu yüksək qiymətləndirir. Bu heç də təsadüfi deyildir. Tarixi mənbələrdə qeyd edilir ki, kitabxananın işinə Nəsirəddin Tusi özü rəhbərlik etmişdir. O, 400000 nüsxəyə malik olan kitabxana fondunun elmi əsaslar üzrə qurulmasına mühüm təsir göstərmişdir. Bu da ondan irəli gəlmişdir ki, Nəsirəddin Tusi Şərqi bir sıra böyük şəhərlərində kitabxanalarla tanış olmuş və Marağa rəsədxanasının kitabxana fondunun zənginləşməsinə, təkmilləşməsinə, elmi potensialının yüksəlməsinə ciddi təsir göstərmişdir. A.A.Xələfov kitabxana fondunun yaradılması ilə bağlı olan bu və digər xüsusiyyətləri təhlil etmiş, kitabxananın yaradıcısı, təşkilatçısı kimi Nəsirəddin Tusinin fəaliyyətini, zəhmətini yüksək qiymətləndirmişdir.

Bunlarla yanaşı A.Xələfov qədim dövrdə və orta əsrdə yaranan bir sıra kitabxana fondlarının yaradılması, təşkili, idarə edilməsi haqqında da geniş tədqiqat işi aparmış, qiymətli fikirlər söyləmiş, zəngin ümumiləşdirmələr əldə etmişdir. Bu fikirləri Təbriz kitabxanasının, Sultan Yaqubun, Şah İsmayılın kitabxana fondlarına aid etmək olar.

Professor A.A.Xələfovun kitabxana fondunun yaradılması, inkişafı və idarə edilməsi problemlərinin izahını, təkilini və ümumiləşdirilməsini XX əsrdə apardığı tədqiqat işində daha geniş müşahidə etmək olar. Burada ictimai, dövlət kitabxana fondlarının təhlili xüsusi yer tutur. Görkəmli alimin demək olar ki, bütün əsərlərində ictimai, dövlət kitabxana fondlarının işıqlandırılması, təhlil edilməsi geniş şəkildə özünü göstərir. Belə ki, onun müxtəlif illərdə çap olunmuş «Azərbaycanda kitabxana işinin tarixindən: 1870-1929» (1960), «Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi: 1933-1958 (1974)», «Azərbaycanda kitabxana işinin tarixindən» (Qədim dövrlərdən başlamış XVIII əsrin axırlarınadək) (1986)», «Kitabxana fondu təkilinin bəzi məsələləri» (1958), «Sovet Azərbaycanında kitabxana işinin tarixindən» (1961) adlı sanballı əsərlərində respublikamızda fəaliyyət göstərən kitabxana fondlarının inkişafı, formalaşması və idarə edilməsi geniş təhlil olunmuş və ümumiləşdirilmişdir. Burada xüsusən bir cəhəti qeyd etmək lazımdır ki, müəllif respublikamızda bütün kitabxana şəbəkələrinin (elmi, kütləvi, xüsusi, uşaq və s.) habelə ayrı-ayrı kitabxanaların (M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanası, Azərbaycan Respublikası MEA Mərkəzi Elmi kitabxanası, Bakı Mərkəzi şəhər kitabxanası və s.) fondlarını tarixi baxımdan təhlil etmiş, xarakteristikasını vermiş, elmi tövsiyələrini, mülhizələrini irəli sürmüşdür.

A.A.Xələfov respublikamızda kitabxana fondlarından bəhs edərkən onları sadəcə sadalamamışdır, tarixi baxımdan dövrlər üzrə onların vəziyyətini təhlil etmiş, mühüm nəticələr çıxarmışdır. O, göstərir ki, respublikamızda ki-

tabxana fondlarının inkişafı və formalaşması bütün dövrlərdə eyni olmamışdır. Müəllif bunları ayrı-ayrılıqda şərh etmiş və respublikamızda kitabxana fondlarının pönoramasını yaratmışdır. A.Xələfov onların həm məzmun, həm keyfiyyət, həm də miqdar etibarilə zənginləşməsi proseslərini konkret faktlar əsasında izah etmişdir. Bununla yanaşı fondların məzmunca formalaşmasını, istifadəsini bildirən bir sıra ölçü vahidləri (fondun dövriyyəsi, kitab təminatı, kitab oxunuşu və s.) haqqında maraqlı fikirlər irəli sürür və onların fondun təhlil edilməsində rolunu işıqlandırır. Xüsusən A.A.Xələfov tərəfindən milyon nüsxələrlə zəngin kitabxana fondlarının komplektləşdirmə xüsusiyyətlərinin və ədəbiyyatın seçmə prinsiplərinin geniş miqyasda şərh edilməsi və elmi şəkildə təhlil olunması maraq yaradır.

A.A.Xələfovun əsərlərində zəngin kitabxana fondlarının miqdarca, quruluşca məqsəd istiqamətinə, vəzifəsinə, təşkili prinsiplərinə görə geniş təhlil edilməsi bilavasitə mədəniyyət tarixinin öyrənilməsinin ən mühüm tərkib hissələrindən birini təşkil edir.

Professor A.Xələfovun əsərləri müasirlik baxımından çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir və kitabxanaçı kadrların hazırlanmasında böyük əhəmiyyət daşıyır. Hazırda kitabxana fondu fənnini öyrənən yüzlərlə tələbə müntəzəm olaraq bu əsərlərə müraciət edir, oxuyur, biliklərini təkmilləşdirir və kitabxanaçı ixtisasına daha dərinlən yiyələnir.

A.Xələfov respublikamızda kitabxana fondlarının təkilini yüksək qiymətləndirir, elmi mahiyyətini, xidmət işində əhəmiyyətini açır, fondun istifadə edilməsində rolunu geniş xarakterizə edir, fondun təkilini texniki iş hesab edənlərə qarşı çıxır və onun konkret elmi tərifi verir. O, göstərir ki, «Kitabxana fondunun təsnifi və fondda kitabların düzülüşü heç də bəzilərinin düşündüyü kimi formal texniki bir iş olmayıb, müəyyən elmi təsnifat sistemləri ilə əlaqədar olmuş, müəyyən dövrlərdə inkişaf edib təkmilləşən elmi xarakterli bir iş olmuşdur». Bu da ondan irəli

gəlir ki, heç bir kitabxanaçı fondu elmi şəkildə təşkil etmədən, onun fəal təbliğatçısı ola bilməz. Hazırkı dövrdə professor A.Xələfovun «Kitabxana fondu təşkilinin bəzi məsələləri» (1958) əsərinin yenidən çap olunmasına mühüm ehtiyac duyulur.

A.A.Xələfov kitabxana fondunun bütün məsələlərini (tərkibini, quruluşunu, komplektləşdirmə prinsiplərini, növlərini, metodlarını, mənbələrini, planlaşdırılmasını, uçotunu, işlənməsini, yoxlanmasını, mühafizəsini və s.) kompleks şəkildə şərikli müəllimlərlə (R.Kazımov, E.Bədəlov) birlikdə yazdığı «Kitabxana işçisinin məlumat kitabı» adlı əsərində hərtərəfli xarakterizə etmiş, konkret faktlar əsasında işıqlandırmış və ümumiləşdirmişdir. «Kitabxana fondu» dərslərinin Azərbaycan dilində olmamasını nəzərə alsaq, bu kitabı yeganə dərs vasitəsi hesab etmək olar.

Tələbələr fondun formalaşması, idarə edilməsi, sistemləşdirilməsi, işlənməsi, qorunması, mühafizə edilməsi və düzülüşü haqqında ən zəngin məlumatları professor A.Xələfovun bu əsərləri əsasında əldə edir və «Kitabxana fondu» fənninin daha dərinlən öyrənilməsinə nail olur.

Maraqlı problemlərdən birisi də ondan ibarətdir ki, A.Xələfovun əsərləri təkcə müasir kitabxana fondları haqqında deyil, keçmiş kitabxana fondları haqqında da ümumi təsəvvür yaradır.

Burada həmçinin tələbələr kitabxana fondlarının kitabxanaşünaslığın digər sahələri ilə (kitabxana işinin təşkili, oxuculara xidmət və s.) sıx əlaqəsini öyrənir və onun kitabxana işində oynadığı rolu kompleks şəkildə mənimsəyir.

Bütünlükdə A.A.Xələfovun əsərləri həm kitabxanaşünaslıq ixtisasına yiyələnən tələbələr üçün həm də respublikamızın kitabxanaçı ictimaiyyəti üçün mühüm əhəmiyyətə malik olub geniş mütləq obyektini təşkil edir.

